

**Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія імені Тараса Шевченка**

Кафедра біології, екології та методики їх викладання

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчальної роботи
М. Б. Боднар
М. Б. Боднар
«31» серпня 2017 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КРАЄЗНАВСТВО**

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 Середня освіта (Біологія)

освітньо-професійна програма Середня освіта (Біологія)

Кременець – 2017 р.

Робоча програма Краєзнавство для студентів, які навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія). Кременець, 2017 р. 17 с.

Розробник: Бондаренко Т.Є., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри біології, екології та методики їх викладання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри біології, екології та методики їх викладання

Протокол від «30» серпня 2017 року № 1.

Завідувач кафедрою

(М. М. Ільєнко)

1. Вступ

Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю. Краєзнавство сприяє формуванню культури і вихованню молоді в дусі патріотизму. Всебічні краєзнавчі знання про Україну та її окремі регіони необхідні для успішної реалізації освітніх завдань навчання та виховання учнівської молоді, сформує необхідні навички для організації шкільного краєзнавства.

Навчальна дисципліна «Краєзнавство» виконує такі функції:

- розширює знання про краєзнавство як комплексне вивчення краю і громадський рух, шкільне краєзнавство як одну з важливих його форм;
- дає розуміння мети й змісту курсу, його практичного значення для шкільної вчительської роботи;
- упорядковує знання студентів про організаційні форми і основні напрями шкільної краєзнавчої праці учителя та учнів;
- ознайомлює із положеннями, методикою організації всеукраїнських та регіональних рухів, експедицій, акцій як засобу організації краєзнавчої діяльності й патріотичного виховання учнівської молоді;
- дає знання про порядок підготовки, проведення й узагальнення результатів краєзнавчої експедиції;
- сприяє формуванню практичних навичок збору, упорядкування й використання топонімів та мікротопонімів населеного пункту;
- посилює теоретичні і практичні знання студентів з шкільного музейництва та пам'яткоохоронства як важливого засобу організації учнівської практично-перетворювальної діяльності;
- посприяє вихованню в студентів – майбутніх організаторів шкільного краєзнавства розуміння ролі і місця краєзнавства в системі шкільної навчальної і виховної роботи, любові до рідного краю, поваги до праці краєзнавців-попередників, усвідомлення своєї патріотичної ролі в продовженні вивчення і популяризації минулого рідного краю.

Курс розраховано на 90 годин і завершується заліком.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3	Спеціальність 014 Середня освіта (Біологія)	II	
Індивідуальне навчально-дослідне завдання – 20 год.		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		III-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3		Лекції	
		16 год.	4
	Практичні, семінарські		
	18 год.	4	
	Лабораторні		
	–	–	
	Самостійна робота		
36 год.	62		
Індивідуальні завдання			
20 год.	20 год.		
Форма контролю – залік			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 37,8%:62,2%;

для заочної форми навчання – 8,9%:91,1%.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни: формування у студентів знань та умінь, необхідних для організації краєзнавчої роботи у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.

Завдання вивчення дисципліни є:

- оволодіння студентами теоретичними і методичними знаннями зі здійснення краєзнавчої роботи шкільних та позашкільних освітніх закладах;
- набуття навиків вивчення своєї місцевості,
- оволодіння навиками організації роботи у шкільному краєзнавчому музеї.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має

знати:

- навчально-виховне значення краєзнавчої роботи у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах;
 - напрямки краєзнавчої роботи у школі;
 - види і форми краєзнавчої роботи в школі;
 - зміст і методику організації позакласної і позашкільної краєзнавчої роботи;
- програму вивчення своєї місцевості;
- джерела краєзнавчої інформації;
- методику збору краєзнавчої інформації, що передбачають використання різних джерел інформації;
- вимоги до організації краєзнавчих музеїв, кутків.

уміти:

- самостійно вирішувати конкретні завдання під час організації краєзнавчої роботи у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах;
- орієнтуватися в спеціальній і художньо-публіцистичній літературі, краєзнавчій бібліографії для самостійного отримання необхідної інформації;
- організувати вивчення учнями природно- та економіко-географічних, історико-культурних особливостей краю;
- використовувати величезний виховний потенціал краєзнавства.

Вивчення навчальної дисципліни «Краєзнавство» сприяє *формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:*

Загальних:

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК7. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК8. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 9. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 10. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 14. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Спеціальних:

СК4. Здатність до збереження біорізноманіття, охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування.

СК6. Здатність до використання відповідних методів, прийомів і засобів для здійснення науково-дослідницької роботи та інтерпретації її результатів.

СК12. Здатність до проектування, організації та здійснення навчальних проєктів, підготовки аналітичної звітної документації та презентацій.

4. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1. ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Тема 1. Краєзнавство в системі навчально-виховної роботи школи

1. Краєзнавство у системі навчально-виховної роботи школи.
2. Педагогічне значення шкільного краєзнавства.
3. Зміст краєзнавчої роботи у школі та позашкільних закладах.
4. Види і організаційні форми краєзнавчої роботи в школі.
5. Позакласна краєзнавча робота.
6. Рух учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків».

Тема 2. Організація вивчення природно-географічних особливостей рідного краю

1. Вибір об'єктів і методів дослідження рідного краю.
2. Принципи вибору району (об'єкту) дослідження у шкільній практиці.
3. Методи краєзнавчого дослідження.
4. Розробка програми вивчення краю.
5. Вивчення і охорона природи рідного краю.
6. Дослідження соціально-економічного життя краю.

Тема 3. Дослідження економіко-географічних особливостей рідного краю

1. Вивчення населення рідного краю.
2. Дослідження промислових підприємств.
3. Вивчення сільськогосподарського підприємства.
4. Опис міст.
5. Дослідження територіально-виробничого комплексу (ТВК).

Тема 4. Вивчення історії рідного краю

1. Історичне краєзнавство, його значення і завдання.
2. Пам'ятники історії та культури.
3. Пошукова робота школярів.
4. Зберігання історичних пам'яток.
5. Вивчення пам'ятних місць бойової і трудової слави народу.
6. Вивчення пам'ятних місць, які пов'язані з життям і діяльністю видатних людей краю.
7. Методика запису історико-краєзнавчих подій.
8. Вивчення історичних джерел.

Тема 5. Напрямки і методика вивчення мистецтва і культури рідного краю

1. Предмет мистецтвознавчого краєзнавства.
2. Об'єкти культури і мистецтвознавчого краєзнавства.
3. Народне декоративно-прикладне мистецтво, місцева усна народна творчість (фольклор), місцева художня література, зображувальне мистецтво, музична і танцювальна культура, архітектура, пам'ятні місця.
4. Етнографічне краєзнавство, його значення і завдання. Вивчення культури і побуту населення краю.
5. Методи збирання етнографічних матеріалів.
6. Шкільна пам'яткоохоронна діяльність.
7. Законодавство України з питань охорони культурної спадщини.
8. Основні напрями, форми і методи використання пам'ятників історії і культури в навчально-виховній роботі з учнями.

Модуль 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ У ШКІЛЬНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Тема 6. Шкільний краєзнавчий музей

1. Призначення і особливості шкільного краєзнавчого музею.
2. Основні принципи організації та діяльності музею.
3. Комплектування фондів.
4. Підготовка й проведення екскурсій у шкільному музеї.
5. Експозиційна робота шкільного музею.
6. Порядок розробки і монтаж експозиції.

Тема 7. Туристсько-краєзнавча робота в таборі праці і відпочинку школярів та у позашкільних закладах

1. Організація туристсько-краєзнавчого гуртка у таборі праці і відпочинку.
2. Організація одноденних походів і екскурсій.
3. Організація Дня туриста.

Тема 8. Краєзнавча робота у позашкільних освітніх закладах

1. Краєзнавча робота у позашкільних освітніх закладах.
2. Форми та методи краєзнавчої роботи у позашкільних освітніх закладах.
3. Організація туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів.
4. Форми пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота		лекції	практичні	самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Модуль 1								
Змістовий модуль 1. ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ								
Тема 1. Краєзнавство в системі навчально-виховної роботи школи	8	2	2	4	8	1	1	6
Тема 2. Організація вивчення природно-географічних особливостей рідного краю	8	2	2	4	9	1		8
Тема 3. Дослідження економіко-географічних особливостей рідного краю	8	2	2	4	9	1		8
Тема 4. Вивчення історії рідного краю	8	2	2	4	9	1		8
Тема 5. Напрямки і методика вивчення мистецтва і культури рідного краю	9	2	2	5	9		1	8
Разом за змістовим модулем 1	41	10	10	21	44	4	2	38

Змістовий модуль 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ У ШКІЛЬНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ								
Тема 6. Шкільний краєзнавчий музей	11	2	4	5	9		1	8
Тема 7. Туристсько-краєзнавча робота в таборі праці і відпочинку школярів та у позашкільних закладах	9	2	2	5	9		1	8
Тема 8. Краєзнавча робота у позашкільних освітніх закладах	9	2	2	5	8			8
Разом за змістовим модулем 2	29	6	8	15	26		2	24
Всього	70	16	18	36	70	4	4	62
Модуль 2								
ІНДЗ	20			20	20			20
Усього годин	90			20	90	4	4	82

5. Теми практичних занять та критерії оцінювання навчальних досягнень

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1	Краєзнавство, його зміст, завдання і організаційні форми. Напрями руху учнівської молоді «Моя Земля – земля моїх батьків». Складання краєзнавчої бібліографії	2
2	Складання плану вивчення рідного краю. Вивчення природи рідного краю	2
3	Вивчення населеного пункту, промислових і сільськогосподарських підприємств	2
4	Методика вивчення історії краю	2
5	Вивчення культури і мистецтва рідного краю. Ознайомлення із музейними етнографічними експозиціями. Розробка програм для збирання етнографічних матеріалів	2
6	Складання маршруту, який включає пам'ятники історії і культури, пам'ятні місця та інші об'єкти	2
7	Аналіз змісту, прийомів побудови і оформлення експозицій шкільного музею за окремими розділами.	2
8	Проведення екскурсій у шкільному музеї.	2
9	Складання плану роботи краєзнавчого гуртка	2
	Разом	18

Результати практичних робіт оцінюються за 5-бальною шкалою. Виконання роботи оцінюється із врахуванням активності здобувачів вищої освіти (під час обговорення загальних проблем, розв'язування завдань із їх обговоренням), за результатами перевірки та оцінювання індивідуального практичного завдання.

6. Завдання для самостійної роботи та критерії оцінювання досягнень

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1	Аналіз нормативних документів, що регулюють організацію краєзнавчої роботи у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах (Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної) / Укл. Обозний В.В. – К.: Науковий світ, 2000. – 47 с.)	4
2	Аналіз Положення про Всеукраїнську туристсько-краєзнавчу експедицію «Краса і біль України». – Інф. збірник МНО УРСР.– 1993.– № 14.	4
3.	Аналіз Положення про Всеукраїнську історико-географічну експедицію «Історія міст і сіл України»	4
4.	Аналіз Положення про конкурс школярів і учнівської молоді України «Мій рідний край – моя земля» // Інформаційний збірник міністерства освіти України. – 1991. – № 11. – С. 26–32.	4
5.	Опис пам'ятки історії і культури	5
6.	Складання маршруту, який включає пам'ятники історії і культури, пам'ятні місця та інші об'єкти	5
7.	Аналіз Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти. – Інф. збірник МНО УРСР.– 1997.– № 18.	5
8.	Аналіз програм краєзнавчого гуртка (Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / За заг. ред. Ю. В. Штангея. – К.: ІЗМН, 1996. – 368 с. рекомендовані для позашкільних і середніх загальноосвітніх закладів).	5
	Разом	36

Поточне оцінювання *самостійної роботи студентів* за кожною темою навчальної дисципліни здійснюється за 2-бальною шкалою. Об'єктом поточного контролю самостійної роботи є:

- підготовка до практичних занять;
- опрацювання частини теоретичного матеріалу та нормативних документів з питань організації краєзнавчої роботи;

- виконання індивідуальної роботи.

Самостійна робота над засвоєнням навчального матеріалу виконується у бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах.

Студентам даються різні види завдань самостійної роботи:

- переробка інформації, отриманої безпосередньо на обов'язкових навчальних заняттях;
- робота з відповідними підручниками;
- самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою конспекту;
- робота з довідковою літературою;
- написання рефератів, повідомлень;
- творчі завдання (доповіді, проекти, огляди тощо);
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- складання картотеки літератури за змістом теми.

6. Індивідуальні навчально-дослідні завдання та критерії їх оцінювання

1. Географічне положення Кременця.
2. Рельєф Кременеччини: історія формування і сучасний стан.
3. Гідрологічні умови Кременеччини.
4. Пам'ятники природи і природні визначні пам'ятки Кременеччини.
5. Карст, печери і геологічні пам'ятки природи у місті Кременці.
6. Ґрунти, рослинність і тваринний світ Кременеччини.
7. Заповідні об'єкти Кременеччини.
8. Екологічні проблеми Кременеччини.
9. Археологічні епохи і основні археологічні пам'ятники на території Кременеччини.
10. Історія заселення, зміна чисельності і складу населення Кременеччини.
11. Краєзнавча характеристика міста Кременця.
12. Пам'ятники архітектури і монументального мистецтва міста Кременця.
13. Економічний комплекс Кременецького району.
14. Топоніміка Кременця.
15. Топоніміка населеного пункту (за місцем проживання студента).
16. Структура етнографічного відділу краєзнавчого музею.
17. Відображення подій Другої світової війни у краєзнавчому музеї.
18. Населення і побут місцевого краю як об'єкти краєзнавства.

19. Письмові джерела краєзнавства (на прикладі об'єктів краєзнавчого музею).
20. Речові джерела краєзнавства (на прикладі об'єктів краєзнавчого музею).
21. Розробка маршруту екскурсії «Історія однієї вулиці».
22. Легенди рідного краю.
23. Декоративно-прикладне мистецтво рідного краю.
24. Аналіз документації краєзнавчих гуртків позашкільних навчальних закладів.
25. Організація краєзнавчих екскурсій із школярами.

Критерії оцінювання ІНДЗ:

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	1 бал
2.	Складання плану реферату	1 бал
3.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання.	2 бали
4.	Дотримання правил реферуванням наукових публікацій.	1 бал
5.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження.	1 бал
6.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел).	1 бал
Разом		7 балів

Шкала оцінювання ІНДЗ (науково-педагогічного дослідження у вигляді реферату)

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	6-7	Відмінно
Достатній	4-5	Добре
Середній	2-3	Задовільно
Низький	0-1	Незадовільно

10. Методи навчання

Лекції, практичні роботи, робота з науковою літературою, джерелами internet.

11. Методи контролю

У процесі вивчення дисципліни «Красзнавство» використовуються методи поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль рівня знань студентів передбачає перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Поточний контроль здійснюється за напрямками:

- контроль за систематичністю й активністю роботи на практичних заняттях;
- контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання поза межами аудиторних занять;
- контроль за рівнем засвоєння та творчого опрацювання у вигляді індивідуальних завдань.

Підсумковий контроль знань студентів здійснюється в кінці семестру у формі заліку за підсумками роботи в семестрі.

При виведенні загальної оцінки студента береться до уваги результати поточного, проміжного та підсумкового контролю.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Модуль								Модуль 2 ІНДЗ	Підсумковий тест	Сума балів
63										
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					
35					28					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8			
7	7	7	7	7	7	7	14			

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
75–81	C		
69–74	D	задовільно	
60–68	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Опорні конспекти лекцій, практичних занять, методичні рекомендації до виконання самостійних робіт.

14. Рекомендована література

Базова

1. Демідієнко О. Я., Іонова О. М., Кузнецова В. І. Основи краєзнавства. К., 2001.
2. Костриця М. Ю., Обозний В. В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота К.: Вища школа, 1995. 223 с.
3. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. К.: Вища школа 1994.
4. Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / За заг. ред. Ю. В. Штангея. К.: ІЗМН, 1996. 368 с. рекомендовані для позашкільних і середніх загальноосвітніх закладів.
5. Тімець О. В. Краєзнавство і туризм. К. : Знання, 1999. 120 с.
6. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / В.С. Прокопчук; наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/>
7. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. Підручник : URL : http://buklib.net/index.php?option=com_jbook&catid=210
8. Костриця Н.С., Гусак В.М. Організація туристсько-краєзнавчої роботи : URL : http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=372

9. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі. ІваноФранківськ, 2002. 106 с.

Державні документи

1. Державна Національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття): Затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 61/96. *Все для вчителя*. 1998. № 17. С. 25–32.
2. Закон України «Про музеї та музейну справу». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №25. С. 565-573.
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». *Відомості Верховної Ради України*. 2000. №39. С. 333–372.
4. Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України (Затв. наказом Міносвіти України 20.05.97 р. №151). *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1997. №18. С. 3-10.
5. Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної) / Укл. Обозний В.В. К.: Науковий світ, 2000. 47 с.
6. Наказ Міністерства освіти України від 06.04.99 р. № 96 «Про затвердження правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України». *Директор школи*. 2000. № 23-24. С. 2-6.
7. Положення про Всеукраїнську туристсько-краєзнавчу експедицію «Краса і біль України». *Інф. збірник МНО України*. 1993. № 14.
8. Положення про конкурс школярів і учнівської молоді України «Мій рідний край – моя земля». *Інформаційний збірник міністерства освіти України*. 1991. № 11. С. 26–32.
9. Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти. *Інф. збірник МНО України*. 1997. № 18.
10. Положення про рух учнівської молоді України за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів народу «Моя земля – земля моїх батьків». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1991. № 4. С. 26 – 31.
11. Положення про туристсько-краєзнавчу експедицію «Краса і біль України». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 23. С. 22-24.
12. Правила проведення туристських походів, експедицій і екскурсій з учнівською і студентською молоддю України (Затв. наказом Міносвіти України 03.03.93 р. №52). *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1993. №6. С. 3-16.
13. Редіна В. Краєзнавча пошукова діяльність учнів у позашкільному закладі. *Географія та основи економіки в школі*. 2000. № 1. С. 34-35.
14. Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» від 23 січня 2003 року № 35/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. 31 січня.

Допоміжна

1. Корнєєв В. П. Вивчення географії своєї області. К.: 1991.
2. Костриця М. Витоки українського краєзнавства. Географія та основи економіки в школі. 2000. № 2. С. 31-32.
3. Костриця М. Географічне краєзнавство: актуальні питання теорії. *Географія та основи економіки в школі*. 1999. №3. С. 35-37.
4. Костриця М.Ю., Обозний В.В., Чирка В.Г. Природні і виробничі комплекси. К.: Рад. школа, 1988. 124 с.
5. Краеведение. Пособие для учителей / под ред. А. В. Даринского. М.: Просвещение, 1987. 158 с.
6. Круль В. П. Краєзнавство : Матеріали для практич. та індивідуальних робіт і вказівки до їх виконання / В. П. Круль ; Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 1998. 158 с.
7. Положення про рух учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків». *«Освіта»*, 1991, 16 січня.
8. Обозний В. В. Краєзнавство : навч. посібник-практикум / В. В. Обозний ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997. 265 с.
9. Обозний В. В. Туристсько- краєзнавча практика у педагогічному вузі : Навч. посібник-практикум; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К. : Міжнародна фінансова агенція, 1998. 237 с.
10. Обозний В.В. Краєзнавство: навчальний посібник-практикум. К.: ТОВ «Міжн. фін. аген.», 1997. 265с.
11. Обозний В.В. Концептуальні питання розвитку шкільної краєзнавчої освіти та виховання // Наукові записки: Зб. наук. стей НПУ ім. М.П. Драгоманова. К.: НПУ. 2000. част. 1. С. 105–110.
12. Обозний В.В. Національно-державотворча ідея як чинник розвитку українського краєзнавства. *Географія і сучасність*: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. К.: НПУ. 2000. Вип. 3. С. 300 – 307.
13. Обозний В. В. Концептуальні питання розвитку шкільної краєзнавчої освіти та виховання. *Наукові записки*: Зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ. 2000. част. 1. С.105 – 110.
14. Обозний В. В., Бабкова С. В., Ковтун В. В. Туристсько-краєзнавча діяльність в системі «школа-вуз». *Методика викладання біології, хімії, географії*: Респ. наук.-метод. зб. Випуск 7. К.: Рад. шк. 1990. С. 142–147.
15. Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / За ред. Ю.В. Штангея. К.: ІЗМН, 1996. 368 с.
16. Шищенко П. Сутність географічного краєзнавства. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2000. № 42. С. 1–2.

14. Інформаційні ресурси

1. Туристично-краєзнавчий вечір // Історико-краєзнавчий гурток : URL : pulib.if.ua/part/8754 // www.terenstep.narod.ru/metod_gurtok.htm

2. Краєзнавча робота позашкільних закладів : URL : http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/kraeznavstvo_i_turizm/kraeznavcha_ro_bota_pozashkilnikh_zakladiv/63-1-0-821.
3. Положення про Всеукраїнську історико-географічну експедицію «Історія міст і сіл України» : URL : [http:// ipopp.ed-sp.net/metod/130/130_1.doc](http://ipopp.ed-sp.net/metod/130/130_1.doc)
3. Рудницька Н.Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект. : URL : <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>